

Svět stárne

Spekulativní rozhovor s nejslavnějším českým malířem

Jediná možnost pořádit rozhovor s nejslavnějším českým umělcem všech dob byla tak lákavá, že jsem překonala obavy z cestování červí dírou a 25. března 1411 jsem přistála u Třeboně s nadějí, že se mi předčasně nevybije baterka mobilu. Stárnoucí, ale stále šarmantní Michael na mne naštěstí čekal, a než jsem se vzpamatovala, seděli jsme s hrnkem svařeného vína na příjemně hřejícím předjarním sluníčku před hospodou Na Kopečku u vídeňské silnice.

Slyším, že se s hospodským domlouváte bezvadnou němčinou. Vy nejste Čech?

Samozřejmě se od malička domluvím německy, protože vždycky jsem žil mezi lidmi, kteří si rozuměli, i když mluvili různými jazyky – číst a psát ovšem neuměli v žádném. Kdo je Čech a kdo není, to jsou hádanky pro pár elitářů, kteří nemají nic lepšího, o co by se přeli. Všichni jsme děti Boží a čeleď svatého Václava. Poslechni, slibovala jsi, že my dva se domluvíme snadno, ale vypadá to, že větší problém než slovní zásoba budou tvoje divné otázky.

Odkud vlastně pocházíte?

Žili jsme v malé vesničce v Polabí, na dohled od svaté hory Řípu. Všichni ve vesnici jsme spolu s domy, zvířaty i půdou patřili našim paním, totiž panenskému klášteru v Doksanech.

Jak se vám podařilo stát se umělcem? Pomohly vám asi ty jeptišky z Doksan, že?

Naše paní jsme nikdy ani nezahledli. Desátky a daně pro ně vybíral správce. A umělcem jsem se stal jen já, nevím, o kom ještě mluvíš. Když jsem pásł kozy, měl jsem spoustu času kreslit, klackem do písku nebo uhlím na světlé opukové kameny. Když mi bylo asi deset let, jela kolem skupinka vznešených pánů a jeden zastavil, aby se mohl na moje kresby líp podívat, viděl totiž jen na jedno oko. Byl to pražský arcibiskup pan Jan z Vlašimi, kterému kvůli tomu říkali Očko. Nevím, jestli jsem se mu víc zalíbil já, nebo moje kresby, ale

vzal mne s sebou na hrad v Roudnici a pak do Prahy. Brzy pak zemřel, modlím se od té doby vděčně za jeho duši. A byl jsem moc rád, že moje první spolupráce na obraze po třech letech učení v dílně, kam mne pan Jan v Praze dal, byla právě na nádherné zlaté desce, kterou jsme dělali jako jeho epitaf. Objednal ji na Očkovu památku sám pan císař, je na ní vymalovaný i s mladším panem králem, takže jsem je tehdy oba poprvé viděl zblízka.

A to vás – to tě rodiče pustili pryč z domova?

Trochu je mrzelo, že odejdu ve věku, kdy už jsem nebyl jen hladovým krkem, ale užitečnou pracovní silou. Bylo jim ale jasné, že budou mít dost starostí, jak zaopatřit moje tři sourozence, a hlavně, že když půjdu s tak velkomožným pánem, mám šanci na lepší život, než byl ten jejich. Dokázat si zajistit živobytí v devíti, desíti letech je přece docela normální.

To musel být docela šok, dostat se jako mladý chlapec rovnou na dohled Karla IV.

No to tedy ano, to byl totální otřes! Přišel jsem do arcibiskupského dvora u pražského mostu, tedy v centru města. Kamenný most jsem znal z Roudnice, ale tady byly dlážděné ulice, tří- i čtyřpatrové domy a davы lidí, spousta z nich nádherně oblečených. Musel jsem se bleskurychle naučit slušnému chování, i v zimě se koupat jednou za dva týdny, pečovat o oblečení a obrátně se vyjadřovat. Taký jsem se naučil číst a psát. Když zapadlo slunce, nešlo se spát jako doma na vesni-

MADONA TYPU ARACOELI

Na malovaném rámu je šest svatých
panen a čtyři proroci s textem antifony
Raduj se, nebes královno.
Národní galerie v Praze

ci a nemuselo se vstávat, hned jak vyšlo. V mládí toho naštěstí člověk dokáže zvládnout dost. Mám navíc takovou povahu, že jsem otevřený všemu novému a zajímavému, nejsem žádný klášterní mystik. Největší zážitek pro mě sice byly kostely a kláštery, ale to proto, že byly doslova přečpané obrazy všech druhů, na které jsem se mohl kdykoli chodit dívat, jak se měnily v různém světle. V celém městě se hodně stavělo a všechno, co k tomu patřilo, včetně umění, procházelo konjunkturou. Učil jsem se v ateliéru, který vedl slavný mistr Hanuš. Chválil mně, že mi učení šlo rychle a dobře. Naštěstí jsme patřili panu arcibiskupovi a nebyli jsme měšťanský cechovní podnik, které pracovaly v tvrdé konkurenci a pod tlakem na výkon. Byli jsme sice malá dílna, ale svobodnější. Hodně jsme tehdy spolupracovali s dvorským ateliérem na hradě. Tak se mi taky jako mladému tovaryšovi podařilo dostat se do velké výpravy pana císaře a pana krále, když jeli do Francie, ten poslední rok před císařovou smrtí. To byla slavná cesta, slyšela jsi o ní?

Samozřejmě, zrovna nedávno vyšla tlustá kniha od jednoho páse, co tam byl s nimi. Každý malíř má jet do Paříže, co ti to přineslo?

Nebyl jsem tam jen na výletě, strávil jsem tam nakonec něco přes tři roky. Díky tomu, že jsem přišel s královským průvodem, dostal jsem se jako kvalifikovaná pomocná síla do jednoho z dvorských ateliérů a hodně jsem se naučil. Naše pražská úroveň nebyla nijak pozadu, ale přece jen v Paříži byl mnohem živější kontakt s umělci, kteří z celého světa přicházeli a zase odcházeli. Uvažoval jsem dokonce, že zajedu do Avignonu podívat se na italské malíře, ale nebylo to třeba, občas přijeli k nám. Italové jsou prostě úplně fascinující, jak samozřejmě dokážou do obrazu dostat to, co člověk vidí před sebou, a zároveň to přitom zbavit každé banální všednosti. Připadá mi, že my severani o umění moc přemýšlíme.

A nechtělo se ti v Paříži zůstat?

Nejdřív jsem s tím počítal. Líbilo se mi tam, práce bylo dost a dokázal jsem se v tom mumraji dobře prosadit.

MADONA ZE ŠTERNBERKA
Farní úřad ve Šternberku,
Arcidiecézní
muzeum Olomouc

**DESKA Z CÍRKVICE –
SV. KRYŠTOF**
Fragment vnitřní strany
oltářního křídla,
možná původně z kláštera
v Sedlci u Kutné Hory,
Farní úřad Církvice,
Národní galerie v Praze

**OLIVETSKÁ HORA,
UKLÁDÁNÍ DO HROBU,
ZMRTVÝCHVSTÁNÍ**

Vnější strany křídel oltáře
z klášterního kostela
sv. Jiljí v Třeboni,
Národní galerie v Praze

Dařilo se mi tak, že jsem se brzy oženil a měli jsme dítě. Jenže pak se najednou všechno zvrtilo. Můj svatý patron je archanděl Michael s ohnivým mečem a má ve zvyku radikálně měnit moje plány. Třetí rok pobytu v Paříži jsme se v říjnu na svátek svatého Michala vydali s přítelem na krátkou pouť na svatou andělskou horu na normanském pobřeží. Ohromilo mne úžasně rozbořené moře, ale taky jsem zjistil, že je mi s tím přítelem líp než s mojí ženou.

Hm, to asi říkáš mimo záznam, ne? Mám to v rozhovoru nechat?

Proč ne? Nemluvím tu o hříšných tělesných věcech, to by se samozřejmě neslušelo. Ale výhradně mužská společnost, která se vyhýbá všemu, co souvisí prakticky nebo symbolicky s plozením a místo toho se věnuje plodům ducha, to přece nic hříšného není. Naopak, celá církevní tradice učí, že je to Bohu milé. Ne že bych se měl čím chlubit, udělal jsem pak několik věcí, za které se stydím dodnes. Opustil jsem ženu a dítě, vrátila se zpátky k rodičům a už jsem je nikdy neviděl. Po letech mi kamarád říkal, že se prý žena znovu vdala a dcera je v dobrém klášteře, kde ilustruje rukopisné knihy. Protože jsem se chtěl dostat do mužského prostředí kleriků, prodal jsem barvy a zlato, které jsem měl v dílně, a podplatil jsem biskupa v jednom malém francouzském městě. Pořídil jsem si tak nižší svěcení, které mi po pár letech umožnilo získat diakonát i regulérní vysvěcení

na kněze. Před několika lety se mi podařilo získat papežskou milost, takže hřích svatokupectví už na mně, díky Bohu, nelpí.

Vidíš, vždycky mi připadalo, že tvůj obraz Narození Ježíška si těžko umím představit jako dílo muže, který nikdy děti neměl...

Opravdu? Nikdy by mne nenapadlo, že to, co jsem prožíval v osobním životě, by mohlo být nějak vidět v mých obrazech. Když je dělám, jsem u toho jen málokdy sám. Hodně toho na nich udělají moji pomocníci, a navíc vždycky někdo radí, jak to má vypadat a co by to mělo znamenat. Je ale pravda, že jsem měl v životě velké štěstí, které přímo ovlivnilo moje malování. Už cestou do Prahy jsem v Heidelbergu potkal svou životní lásku, hned jsme si padli do oka, a i když jsme spolu strávili jen čtyři roky života, stálo to za to. Pan Petr byl proboštem kapituly Všechny svatých na Hradě, mimořádně vzdělaný a kultivovaný muž. Díky němu jsem si zamiloval vzdělanost a spolu jsme vymýšleli, jak by mohly obrazy vypadat nově, nečekaně a přitažlivě. I po jeho smrti jsem zůstal v kontaktu s pražskými vzdělanci, mezi nimiž jsem získal řadu přátel. A díky němu mne přijali tady v Třeboni. Zdejší klášter založila jeho rodina a po Petrově smrti se o něj staral nejdříve jeho milovaný bratr Jan a teď krumlovský pán. Žijeme tu sice pořád na staveništi, ale našel jsem mezi bratřími opravdový domov, a i po letech mi tu vše pana Petra připomíná.

SV. MARKÉTA, MAŘÍ
MAGDALÉNA, KATEŘINA;
JILJÍ, AUGUSTIN,
JERONÝM; JAKUB,
BARTOLOMĚJ, FILIP
Vnitřní strany křídel oltáře
z klášterního kostela
sv. Jiljí v Třeboni,
Národní galerie v Praze

Co jste vymysleli zajímavého? Copak nebyly obrazy ve vaší době vázané dost přísnými pravidly?

Pravidla jsou od toho, aby se porušovala, ne? Ale vážně, smyslem těch pravidel je srozumitelnost obrazů, soch, toho umění, které se ukazuje všem těm nevzdělaným nebo měšťanům, kteří sotva umějí číst, počítat a podepsat se. Jenže já jsem maloval pro elitní prostředí, kde lidé naopak dovedli oceňovat i myšlenkové jemnosti, nejen smyslovou krásu linií, barev a tvarů nebo zpodobení půvabných mladých dívek a chlapců. Vymysleli jsme úplně zvláštní typ obrazu – uprostřed je kopie mariánského obrazu, kterou přivezl pan císař od Oltáře nebes na římském Kapitolu. Na přímluvu téhle svaté Panny bylo kdysi Svaté město zachráněno před morovou nákazou. Potřebovali jsme ten cizí obraz trochu zdomácnit a udělali jsme rám s malovanými postavkami světic a světců. Najdeš ho v pražském kostele, tedy katedrále, je to naprosto originální věc! Ještě rafinovanější je kopie svatého obrazu, který je v Roudnici a který namaloval sám evangelista Lukáš, ten nejšťastnější ze všech malířů, protože viděl Matku boží na vlastní oči. Maloval jsem ji pro pana krále Václava teprve nedávno a je to tak povedená kopie podivně staromódního stylu té Bohorodičky, že ještě nikdo nepoznal, že jsem ji maloval já. A to musím při vši skromnosti říct, že jsem hodně známý.

Jsi nejslavnější ze všech českých umělců, co kdy žili. Považujeme tě ale za jihočeského malíře.

Kromě zničeného zlomku velkého křídlového oltáře ze Sedleckého kláštera jsou přece tvoje věci tady, v Třeboni a okolí.

Ne, to není možné! Sice mi lichotíš tou slávou, ale kde se vůbec bere, když lidé neznají moje nejlepší věci? Chceš říct, že nejsem slavný díky hlavnímu oltáři kaple Všech svatých a díky Vlašimské kapli v katedrále, kam jsem udělal retábl s malovanými křídly a nádherně barevným kamenným reliéfem s blaženou Pannou uprostřed? Chápu, že není známý soukromý diptych, který jsem namaloval pro mého milovaného Petra z Rožmberka, ale že neznáte ten proslavený epitaf, který jsem pro něj udělal taky do kostela Všech svatých a který pak kdekdo napodoboval, protože všichni kanovníci chtěli taky takový? To tedy bolí...

To jsou ty paradoxy... Ale nebuď smutný. O tvém obraze Zmrtvýchvstání Krista se po šesti stoletích učí každý, kdo se zajímá o dějiny umění, třeba i v Austrálii nebo v Americe.

Kdeže? Hm, to je jedno. No dobře, pycha je ohavný hřích. Máš pravdu, těší mne, že aspoň ty zdejší malby znáte. Svoje pařížské zkušenosti jsem využíval v době své největší pražské slávy pořád, ale měl jsem to štěstí, že jsem je mohl ještě přizívit. Pro vyšebrodský klášter – to jsou ti bohatí náfučkové v horském průmysku cestou do Pasova – přijel malovat kamarád Théotime z pařížských let. Usadil se pak v Praze na Hradčanech, kousek od rožmberského domu. Kvůli své krásné ženě

(vlevo)

NAROZENÍ JEŽÍŠKA Z HLUBOKÉ

Dítě se narodilo zázračně
a Marie zůstala pannou.
Alšova jihočeská galerie
Hluboká nad Vltavou,
foto: Robert Mečkovský

MADONA Z BŘEZNICE

Kopie ikony z 12. století,
která byla v klášteře
v Roudnici a byla považována
za vlastní dílo sv. Lukáše.
Farní úřad Březnice,
Národní galerie v Praze

si nechával říkat česky Bohuněk. Jeho věci určitě znáte, je jich docela dost v katedrále, byla to tak před pětadvaceti lety velká móda. Po jeho smrti vede dílnu dál jeho dcera Klára, skvělá umělkyně, právě s ní jsme společně dělali tu kopii obrazu Bohorodičky z Roudnice. Byl to hodně zajímavý projekt, protože s námi o detailech a provedení rozmloval sám pan král a chtěl tím dokázat něco chytrého o simulakrech. Sice jsem na malíře hodně sečtělý, tohle ale byly nějaké úplně nové myšlenky. Pan král Václav takhle filozofuje často, i když by se asi měl víc věnovat vládě.

Ale pro Roudnici jsi namaloval svoji verzi Bohorodičky. Ten obraz má pro mě zvláštní kouzlo, psala jsem o něm už ročníkovou práci na univerzitě, ale kdykoli ho vidím, moc se něj vlastně nedívám.

Jéje, to znám, ženy převlečené za muže se na univerzitu čas od času dostanou a jsou vždycky nejlepší, protože mají obrovskou touhu po vzdělání, nejen po lepším postavení. Myslím, že je správné, že se všichni tváří, jakože se nic neděje. Ale k tomu obrazu madony pro Roudnici – ano, to byla zakázka, kterou jsem dělal moc rád. Třeboňský klášter má s roudnickým nejen konfraternitu, ale je přímo synovským klášteřem Roudnice. Navíc jsem se tehdy naposled podíval do rodné vesnice. Matka už byla po smrti a otec zestárlý, bylo to smutné, neměli jsme si co říct. Ta madona je nekrásnější možné zpodobení blahoslavené, nebeské ženy s něžným dítětem, ale přitom je to hluboce smutný, jakýmsi způsobem až temný obraz. Když se tak o tom bavíme, prvně mne napadá, že možná máš pravdu a že se cosi z mého vnitřního citu do zaujetí obrazem promítne. Zvláštní... Pro spřátelené augustiniánské kláštery jsem dělal víc věcí. Mimo jiné taky sochu blažené Panny do kláštera ve Šternberku, kdesi pod horami za Olomoucí. Dělal jsem ji s mladým řezbářem Johannem, který si pak založil úspěšnou pražskou dílnu. Ale základem sochy, která by nebyla jen bůhvíkolikátou nápodobou figur, kterých už každý viděl desítky, ale byla by skutečně působivým uměleckým dílem, je mistrovská kresba. Navíc jsem ten trojrozměrný obraz i maloval barvami.

Aha, tak to by ten její zvláštně červený plášť mohl nějak souviset s tím působivým červeným pozadím pašijových obrazů retáblu pro zdejší kostel?

Uhodlas, fascinace barvou je pro mne hodně důležitá. Nebo ta modř Madony z Roudnice... Bohužel se většinou na obrazy lidi dívají v kostelním příšeří nebo nejvýš při svíčkách a jsou okouzlení tím, jak to bliká, jak je to tajemné a jako by se to celé pohybovalo. Mně tohle přijde trochu dětinské. Všimni si, že Panna v Roudnici má hladké pozadí. Proto mám raději malé soukromé obrázky, které můžete sledovat na denním světle. Nikdy jsem se ale nepouštěl do drobnomalby ilustrací v knihách, na to nemám trpělivost, ani do nástěnných maleb, je to úžasně velké, ale člověka z nich tak akorát bolí záda.

Jak bys popsal smysl a vývoj svojí tvorby?

Zas ti moc nerozumím. Můžu ti dát takový kurátorský text, co mi za demižon vína napsal kamarád Václav, když tu radil při stavbě kostela. „Jako v obrazech třeboňského mistra, s postavami stíhlými a neskutečnými, s atmosférou jakoby z jiného světa, tajemně zšerenou světélkující, stojí i v architektuře za všemi těmi smyslově vnímatelnými tvary znovu spiritualistické hodnocení života, podmíněné typickou duchovní atmosférou augustiniánské řehole, jež se tu všude dobře jeví patrným úsilím o vertikální protažení tvarů a slavnostní proporcionalitu, tvar nehmotný a křehký a o pro duchovní všího...“

Ne, takhle prosím ne!

Dobře, pokusím se odpovědět tak, jak tomu rozumím sám. Před pěti lety jsem využil toho, že náš klášter každý druhý rok posílá zabezpečení správci hospicového domu v Římě, který pro Čechy založil pan císař Karel. Nic luxusního, ale kdybys šla do Říma, můžeš tam bydlet, je to v uličce za Campo dei Fiori směrem k řece. Nebylo to levné, ale podařilo se mi získat písemné papežské rozhršení, o němž jsem se zmiňoval. Po cestě i ve věčném městě jsem viděl spousty úžasného umění, křesťanského i pohanského, a když jsem se vrátil, dodělal jsem objednané věci a další objednávky už neberu. Na stará kolena se možná stanu tím klášterním mystikem (úsměv). Připadá mi zbytečné cokoli vytvářet, když tolik nádherných a vynikajících věcí už bylo k boží chvále uděláno, ale od Hospodina jsme pořád stejně daleko, jako jsme byli vždycky.

Není to škoda, vzdát se tvorby? Proč tolik pesimismu?

Svět stárne. Já už taky nejsem mladík, je mi něco kolem pětapadesáti a cesta do Říma, přes Alpy povozem tam a pěšky zpátky, mi už dala pořádně zabrat. Ještě pořád ale zvládám udržovat kontakt s přáteli v Praze. Pěšky mi to už trvá pět šest dní, ale naštěstí není problém se svézt vozem, čas od času se odsud vozí proviant do rožmberského domu v městečku před Hradem. Víím tedy líp než zdejší spolubratři, co podivného se tam děje, a žádnou velkou nadějí mne to nenaplnňuje. Proč se potírám spravedlivá touha po pravém náboženství, kterou hlásá mistr Hus a jeho

studenti? Jenom proto, že to některým mocipánům, bohužel především církevním, kříží plány na jejich panství? Že nechtějí přiznat chudým lidem důstojnost před Hospodinem? Nejde nevidět, jak se pak ti utlačovaní radikalizují. Podívej se, jak pan král majetkově likviduje své vlastní kláštery, to jsou zoufalé činy z posledních sil. Cítím v kostech, že to celé nedopadne dobře.

Na závěr trochu náročnější otázku. Co ti život naplněný uměním dal?

Nevím, co by na ní mělo být složitého. Jedině díky svému umění jsem se stal svobodným člověkem, který nepatří nikomu z lidí, ale jen Hospodinu. Nemusel jsem strávit celý život na polích, ve chlívech a v nízkých doškových chalupách úděsně nudné podřípské roviny.

Určitě jsem se nezeptala na spoustu důležitých věcí, mám z té jedinečné příležitosti pěknou trému. Rozhovor bychom měli autorizovat, ale bojím se, že písemně bychom si rozuměli o dost hůř.

Hlavně nepoužívej ten reformovaný pravopis, co se teď rozmáhá! Jak mám Husa rád jako kazatele a teologa, tohle je divný úlet.

Ale určitě k rozhovoru potřebuju tvůj portrét. Můžu tě vyfotit?

V žádném případě, ne! Stačí, že jsi mi sebrala moje slova tady do té lesklé krabičky, svou podobu si vzít nedám! ■■

ANONYM ZVANÝ MISTR TŘEBOŇSKÉHO OLTÁŘE byl zkonstruován dějinami umění jako hypotetický autor skupiny deskových obrazů z Třeboně a okolí (tři desky oltáře z kostela sv. Jiljí kláštera augustiniánů, podle nějž dostal pomocné pojmenování, Ukřižování ze sv. Barbory a Adorace Ježíška z Hluboké), ze středních Čech (Madona z Roudnice nad Labem, fragment desky se sv. Kryštofem z Církvice, původně možná z cisterciáckého kláštera v Sedlci) a jedné malby připisované do katedrály sv. Víta v Praze (Madona Aracoeli s malovaným rámem). S výjimkou Adorace (AJG Hluboká) jsou dnes v Národní galerii v Praze. Umístění dílny do Prahy zdůvodnil Jaroslav Pešina (1968). Je nutné počítat s tím, že mnoho malířových děl se nedochovalo. Datování Třeboňského oltáře se pohybuje v rozpětí od 1378 až po 1390 v závislosti na tom, jak rozumíme záznamu o oltáři sv. Maří Magdalény a sv. Augustina v třeboňském kostele. Známý soubor byl stylově-kritickou metodou zařazen do 70.–90. let 14. století, přičemž se má za pravděpodobné, že malíř musel poznat umění 70. let v Paříži.

Časová osa možné životní dráhy se opírá o tuto uměleckohistorickou analýzu a malíř se podle ní narodil v roce 1358. Pracuje se dvěma návrhy na malířovu identifikaci. Jakub Vítovský (1976) navrhl, že mohl být totožný s malířem Bohuňkem, doloženým 1386–1391 jako vlastník domu na Hradčanech. Bohuňkova dcera Klára

je zapsaná v cechovním rejstříku a vedla dílnu přinejmenším v letech 1401–1408. Lépe zdůvodněný je výklad Antonína Friedla (1964) na základě dokumentu nalezeného v třeboňském archivu: ten potvrzuje, že zdejší augustiniánský řeholník a malíř jménem Michael v roce 1405 získal od papeže odpuštění viny, jíž se dopustil tím, že si v minulosti koupil nižší svěcení od biskupa, který byl vinen svatokupectvím. Friedl dovodil, že žádný takový biskup v českých zemích nebyl, takže malíř Michal musel předtím žít v zahraničí.

Rozhovor je spekulativní, ale počítá s dobovými reáliemi a uměleckohistorickými souvislostmi, mimo jiné těmito:

Přesná data narození jsou pro středověk známa prakticky jen u členů vládnoucích rodin. Ve staré češtině neexistovalo vykání. Obraz Madony z Březnice (NG), unikátní kopie pravoslavné ikony, která byla v Roudnici, má na zadní straně nápis, podle něhož byl namalován roku 1396 na přímý pokyn Václava IV. Slovo simulakrum je středověký termín. Obraz Ukřižování ve vyšebrodském klášteře je výrazně blízký soudobému francouzskému malířství. Madona ze Šternberka (AM Olomouc) má na zádech vyryté litery, které se čtou jako podpis Johannes. O českém hospicu v Římě píše Jaroslav Kadlec v dějinách třeboňského kláštera (2004). Citát je z knihy historika umění Václava Mencla (1946).